

про право міжнародних договорів" від 14 квітня 1986 року № 2077-XI // Відомості Верховної Ради Української РСР. - 1986. - № 17. - Ст. 343.

31. Статут Організації Об'єднаних Націй від 26.06.1945 р. // Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.nreg=995-010&c=1#Public>

32. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969 р. // Режим доступу <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi.nreg=995-010>

33. Закон України "Про приєднання України до Статуту Ради Європи" від 31 жовтня 1995 року № 398/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. - 1995. - № 38. - Ст. 287.

34. Статут Ради Європи від 05.05.1949 року. // Зібрання чинних міжнародних договорів України. - 2006 р. - № 5. - Книга 2. - С. 435. - Ст. 1270.

УДК 340.12

В.С. Бігун

ФІЛОСОФІЯ ПРАВОСУДДЯ: БАЛАНСУЮЧИЙ СМИСЛ ПРАВОСУДДЯ

Розкриваються питання актуальності наукового дослідження філософських проблем правосуддя, визначається стан дослідження проблематики правосуддя в юридичній науці на прикладі дисертаційних досліджень. Правосуддя розглядається як феномен права в його розвитку. Філософія правосуддя розкривається як ідея правосуддя, зокрема судове здійснення ідеї права. В аспекті здійснення правосуддя розглядаються його балансуючий зміст.

Ключові слова: *філософія правосуддя, судочинство, правосуддя.*

Раскрываются вопросы актуальности научного исследования философских проблем правосудия, определяется состояние исследования проблематики правосудия в юридической науке на примере диссертационных исследований. Правосудие рассматривается как феномен права в его развитии. Философия правосудия раскрывается как идея правосудия, судебное осуществление идеи права. В аспекте осуществления правосудия рассматриваются вопросы балансирующего смысла правосудия.

Ключевые слова: *философия правосудия, судопроизводство, правосудие.*

The author unfolds the relevance of philosophical issues of justice as judicial process, defines the status of these issues being researched in the Ukrainian legal scholarship as based on dissertational research. Justice as judicial process is seen as a phenomenon of law in its development. Philosophy of justice is revealed as the idea of justice, in particular as the judicial realization of an idea of law. In the aspect of the realization of the judicial justice issues of the balancing meaning of justice are considered.

Key words: *philosophy of justice, judicial process, administration of justice.*

Актуальність наукового дослідження філософських проблем правосуддя зумовлено наукознавчим і практичним значенням сучасної проблематики правосуддя. Наукознавче значення, яке охоплює й досліджен-

ня в межах філософії права як юридичної та філософської дисципліни, полягає в необхідності філософсько-правового осмислення правосуддя та концептуалізації його результатів. Практичне значення дослідження полягає в доцільності використання результатів осмислення для вдосконалення інституту правосуддя в процесі право- й державотворення в Україні.

З'ясуємо стан дослідження проблематики правосуддя в юридичній науці. З метою з'ясування правосуддя як об'єкта філософсько-правового дослідження, доцільно окреслити проблематику правосуддя в юридичній науці. Зокрема, в даному випадку межі такого визначення пропонується окреслити доробками новітньої української юридичної науки в розрізі різних спеціальностей за період із 1990 року. Вибір зумовлено припущенням, що за період із зазначеного року до цього часу в цих дослідженнях із позицій методологічного плюралізму переглянуто та пересмислено доробок юридичної науки попереднього, зокрема радянського, періоду, іноземних джерел, уможливаючи використання дослідницького матеріалу як теоретичної бази й даного дослідження.

Реферативний огляд дисертацій з проблематики (у межах філософії права, як окремої спеціальності, та в межах решти спеціальностей) резюмує такими висновками. Проблематика правосуддя досліджувалася у контексті питань судової влади, тлумачення права, конституційного правосуддя (юстиції), юридичної діяльності, захисту прав людини, судової та правозахисної юридичної діяльності чи юридичної практики тощо [1]. Термін "правосуддя" зрідка зустрічається у темах дисертаційних досліджень (зокрема, в семи "кандидатських" дисертаціях 2003-2009 років за різними спеціальностями юридичної науки [2]; між тим, після 2002 року затверджено більше 15 тем, які містять різновиди терміна "правосуддя").

Правознавчі дослідження передусім стосувалися *форм* виникнення, розвитку та функціонування правосуддя. У межах *теоретико-правових* досліджень висвітлювалися питання та проблематика судової влади, тлумачення права, конституційного судочинства, юридичної діяльності, захисту прав людини, судової та правозахисної юридичної діяльності чи юридичної практики, суддівського розсуду. Термін "правосуддя" зрідка зустрічається у темах загальнотеоретичних дисертаційних досліджень. Проте, його відсутність не означає відсутності досліджень явища, позначеного як правосуддя, його проблематики. Так, останні досліджувалися в загальнотеоретичних роботах із таких тем (об'єктів дослідження), як *судова влада, статус суддів, суддівський розсуд* тощо.

Загалом дослідження проблематики правосуддя в межах певної спеціальності зумовлено предметом відповідної спеціальності, що закономірно обмежує досліджуваний аспект явища.

Окреслюючи огляд дисертаційних досліджень у межах спеціальності "12.00.12 - філософія права", відзначимо таке. Правосуддя як *об'єкт* не досліджувалося взагалі, а як *предмет* - фрагментарно в окремих дослі-

дженнях [3]. Відтак і судова проблематика досліджувалася некомплексно. Проблематику філософських засад, філософії судочинства чи правосуддя, поки що, не виокремлено й не досліджено як окремий об'єкт чи предмет філософсько-правового осмислення в українській філософсько-правовій думці, недостатньо висвітлено різні аспекти цієї проблеми. Як наслідок, не сформовано самостійного філософсько-правового дискурсу проблематики, зумовлена потреба формування концепції філософії правосуддя, актуальної для української правової реальності.

Отож, *ступінь наукової розробленості проблеми* філософії правосуддя можна вважати недостатнім, а також вартим подальшого наукового розвитку.

Правосуддя як феномен права в його розвитку. Явище, відображене терміном "правосуддя" (його семантичними аналогами) має давню історію. Деконструкція поняття "правосуддя" виявляє: з початку існування людства люди вчиняли певні дії, позначувані як судження, природа яких – застосування певного критерію до складних обставин, що заклали основу сучасному поняттю правосуддя. Згодом окремі з цих критеріїв, наприклад, виражені певними нормами чи правилами, почали позначати як "закон", "право" тощо, а сам процес описувати як судження за правом чи законом. Етимологія слова *justice*, що має водночас значення "справедливість", "правосуддя", а в деяких випадках в історії цього слова – й види покарання (як наприклад, страта на шибениці), доводить смисловий зв'язок між зазначеними поняттями (справедливість, правосуддя, покарання тощо) та водночас зв'язок із розвитком права.

Розвиток права як явища виявляє еволюцію поняття правосуддя. Еволюція правосуддя – частина еволюції ідеї права: розвиток поняття права та його здійснення. Поява терміна "правосуддя" в юридичній науці має відносно недавню історію, яка пов'язана з прагненням належного здійснення саме ідеї права. В процесі реалізації ідеї права й виявлялися нові ознаки явища, що з одного боку відображали поступ поняття права, а з другого – ставали частиною ідеї права вже з новим змістом. Явище, сутністю якого є судження в найбільш складних ситуаціях, здійснюване відповідно до певних критеріїв, позначуваних як "право", й стало відтак позначатися як "правосуддя". Водночас, правосуддя як явище розвивалося відповідно до власної ідеї, її розвиток зумовив набуття нового змісту (специфічні ознаки якого пропонується позначатися як "смили правосуддя"). Загалом правосуддя є явищем права в його розвитку.

Філософія правосуддя та правосуддя як судове здійснення ідеї права. З позицій філософії права правосуддя постає як судове здійснення ідеї права. Традиційно одним із розумінь предмету філософії права вважалася ідея права, поняття та його здійснення. Однією з форм здійснення права є здійснення судове. Предмет такого здійснення можна окреслити як окремий предмет філософії правосуддя, ідею правосуддя – основою фі-

лософії правосуддя. Ключове питання ідеї правосуддя – це її зміст. Ідея правосуддя конкретизується в смислах правосуддя.

Смисл (сенси) правосуддя – це особливий зміст, який відображає сутність (сутності) явища дійсності, позначуваного терміном "правосуддя". Вирізняють різні смисли правосуддя, наприклад, у цьому дослідженні, такі, як "антропологічний смисл" (правосуддя як судова антропологія); "владний смисл" (правосуддя як форма здійснення судової влади); "правореалізаційний смисл" (правосуддя як судове здійснення права); "правозахисний смисл" (правосуддя як судовий захист); "резолютивний смисл" (або "вирішальний смисл") (правосуддя як судове вирішення конфлікту); "балансуючий смисл" (правосуддя як судове балансування); інші смисли правосуддя (ідеологічний, телесологічний, виховний, відповідальний, економічний). Оскільки зазначені смисли є обґрунтованими, виявляється, що ідеї правосуддя властива смислова множинність.

Мета запропонованого підходу – не стільки детальний аналіз, аномізація правосуддя, скільки виявлення спеціального змісту – смислів того явища, яке називається правосуддям. Смисли правосуддя, формуючи ідею правосуддя, закладають підґрунтя основам філософії правосуддя, що може розглядатися як діяльнісна юридична філософія. Запропонований перелік смислів ідеї правосуддя нема підстав вважати ідеальним чи вичерпним, його маж бути піддано критичному огляду. Також, додамо, на практиці, можливі та необхідні суміщення різних смислів правосуддя, зазначених в цьому огляді (наприклад, правосуддя як судового захисту та правосуддя як справедливого судочинства, приміром, у контексті судової практики ЄСПЛ права людини на ефективний юридичний засіб захисту (ст. 13 ЄКПЛ) та права на справедливий судовий розгляд (п. 1 ст. 6 ЄКПЛ)). Крім того, перелік і проблематика смислів правосуддя може бути розширено. Складним і таким, що потребує додаткового дослідження, є питання співвідношення смислів права, їх формалізація в принципах. Проблематика смислів правосуддя актуалізується, наприклад, у випадку, коли одні смисли підміняються іншими, коли відбувається їхня маніпуляція чи зловживання правосуддям, тобто, коли система правосуддя використовується для цілей, які не охоплюються змістом ідеї правосуддя. Все це може слугувати предметом подальшого осмислення філософських проблем правосуддя.

Герменевтика правосуддя. Правосуддя як об'єкт філософсько-правового дослідження тлумачиться не як будь-яка судова діяльність, а як така, що спрямована на здійснення *ідеї права*. У цьому смислі судочинство не отожднюється з правосуддям, воно є його формою здійснення. Інтерпретація правосуддя і судочинства в нашому дослідженні пов'язані герменевтично: у виявленні певних смислів, істотних для дослідження, в спробі вироблення філософсько-правової концепції правосуддя.

Подібно до того, як об'єктом історико-правового дослідження є не тільки держава і право, а й широкі кола історичних подій, політичного,

соціально-економічного, ідеологічного, етичного, етнографічного та іншого характеру, за яких держава і права існували і без яких їх не можливо правильно витлумачити, так і правосуддя має досліджуватися як сутність і явище з огляду на "широке герменевтичне коло", пояснюватися й тлумачитися в ширшому контексті, на кожному з етапів свого здійснення.

Правосуддя як сфера поєднання різних підходів до праворозуміння. Праворозуміння, як усвідомлення явища, що позначається терміном "право", змістовно розкривається на основі спеціальних уявлень: правових теорій, доктрин, понять. Праворозуміння відрізняють від правоназivanja, юридичного тлумачення. Поряд із розрізненням праворозуміння за підходами, доцільно вирізняти й праворозуміння за сферами діяльності. В цьому зв'язку тематично доцільно вирізняти судове праворозуміння – уявлення про право, сформоване в процесі судової діяльності, зокрема судового правозастосування. Крім того, допустимо розрізняти праворозуміння за суб'єктами (судове праворозуміння судді, адвоката, прокурора, присяжних тощо). Функціонально судове праворозуміння конкретизується через судові тлумачення (тлумачення при судовому правозастосуванні). Оскільки зазначені підходи до праворозуміння змістовно різняться, допустимим є висновок про те, що правосуддя є сферою дії та поєднання різних підходів до праворозуміння.

Традиційно юснатуралізм і юридичний позитивізм вважають домінуючими праворозуміннями. Інтерпретивізм уявляється як "третій шлях" між теорією природного права і юридичним позитивізмом. Під інтерпретивізмом також розуміють європейську юридичну герменевтику. Головні положення (зокрема, твердження, розвинуті Р. Дворкіним) інтерпретивізму полягають у тому, що право не є певною сукупністю даних (данності), правил чи фактів, а те, що юристи мають на меті витлумачити чи отримати в своїй юридичній діяльності. Крім того, не проводиться розмежування між правом і моральністю. Водночас уявляється, що право не є іманентним природі, а правові цінності та принципи існують незалежно. Перше уявлення протиставляє інтерпретивізм юридичному позитивізму, друге – теорії природного права.

У судовій діяльності за умов інтерпретивізму "змиваються" кордони праворозумінь, відтак і відбуваються колізії між ними. Все це відбувається як в світлі пошуку оптимального рішення для сторін, законного чи правомірного рішення – згідно з діючим правом, так і справедливого рішення – згідно з уявленнями про справедливість як ідею права та ідею правосуддя. По суті, не лише юридична герменевтика стає методологією здійснення правосуддя, але й здійснення правосуддя стає методологією пошуку та здійснення права.

Системний розгляд судової герменевтики дає підстави стверджувати про можливість формування судової філософії чи то судової філософії права. У вузькому розумінні – це сукупність ідей та переконань, які пе-

редбачають як суддя вирішуватиме справи. До речі, таке його розуміння має й практичне значення: у США при призначенні чи виборів суддів намагаються з'ясувати відповідну філософію судді. Остання ж, у вужчому розумінні цього слова, зокрема структурно, складається із філософії судді (особистісний світогляд, який може включати й професійний) та суддівської філософії (професійні світогляд, підходи), філософії інших учасників, задіяних у здійсненні правосуддя.

Судова філософія може розрізнятися за ідеологією в зв'язку зі способами судового тлумачення. Так можна розрізнити, з-поміж інших, такі три види судової філософії судді (суддівської філософії): консерватор (схильний до судового текстуалізму); ліберал (схильний до модернізації правових норм, судової правотворчості); поміркований (анг. *judicial moderate*) – схильний до посередньої позиції між консерватором і лібералом.

Суддівську філософію можна визначити як елемент системи судової філософії, чинник філософії правосуддя, що позначає певний особистісний світогляд та професійну правосвідомість судді.

Підсумовуючи відзначимо, що філософію правосуддя можна визначити як прикладний напрям філософії права, об'єктом осмислення якого є явище правосуддя, предметом – ідея правосуддя, поняття правосуддя та його здійснення.

Використана література:

1. Див., напр.: Смородинський В. С. Судова влада в Україні (загальнотеоретичні проблеми): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 [Електронний ресурс] / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2001. – 20 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2001/01svssvu.zip>; Алексєнко І. Г. Європейська модель конституційної юстиції: теоретико-правові проблеми становлення та розвитку: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 [Електронний ресурс] / НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2001. – 16 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard/2001/01aigpsr.zip>;

2. Зокрема, йдеться про дослідження таких авторів, як А. М. Смирнов ("Правовий статус жертв правосуддя та зловживання владою як особливий вид правового статусу людини"), В. П. Шевченко ("Конституційно-правові основи військового правосуддя"), Н. Ю. Сакара ("Проблема доступності правосуддя у цивільних справах"), С. Є. Дідик ("Кримінально-правова охорона правосуддя"), О. М. Овчаренко ("Доступність правосуддя та гарантії його реалізації"), О. В. Федькович ("Роль органів юстиції в організації та забезпеченні функціонування системи правосуддя"), А. М. Бернюков ("Юридична герменевтика як методологія здійснення правосуддя").

3. Див., напр.: Ковальова С. Г. Еволюція судової системи і судочинства на українських землях Великого князівства Литовського: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 [Електронний ресурс] / Одеська національна юридична академія. – О., 2004. – 20 с. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/ard>

/2004/04ksgvkl.zip; Биркович О. І. Судова система української держави (Гетьманщини) 1648-1657рр.: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 [Електронний ресурс] / Національна академія внутрішніх справ України. - К., 2004. - 19 с. - Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2004/04boidgr.zip>

4. Філософії права в Україні інституціоналізовано як окрему спеціальність наукового працівника у системі юридичних і філософських наук в Україні, принаймні, з 1997 року. Загалом (на основі даних, узагальнених автором на основі бібліографічної інформації каталогу Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського, власних дослідницьких даних тощо), захищено більше 75 дисертацій: за період 1997-2010 років (на 1.11.2010) захищено 77 дисертацій (для порівняння: 19 в 2003 році, 40 в 2005 році), з яких докторських - 14, кандидатських - 63; з юридичних - 68; філософських наук - 9. Так, питання суддівської етики та деонтології досліджувалися в роботі С. С. Сливки (Філософсько-правові проблеми професійної культури юриста: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.12 [Електронний ресурс] / Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. - Х., 2002. - 32 с. - Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2002/02ssspky.zip>); судове пізнання, судова гносеологія в дослідженні А. А. Козловського (Гносеологічна природа права (філософсько-правовий аналіз): Автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.12 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. - К., 2000. - 40 с.), герменевтика судової діяльності в дослідженні А. М. Бернюкова (Юридика герменевтика як методологія здійснення правосуддя (філософсько-теоретичний аналіз): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 [Електронний ресурс] / Львівський держ. ун-т внутрішніх справ. - Л., 2008. - 16 с. - Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/ard/2008/08bamfta.zip>).

5. Mathis S. *Philosophy and the Law: How Judges Reason (Course Guide)*. - Recorded Books: The Modern Scholar Series, 2008. - P. 15.

УДК 341.4

Т.Л. Сироїд

СИСТЕМА ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ У МІЖНАРОДНОМУ КРИМІНАЛЬНОМУ СУДІ

У статті відповідно до положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду та його нормативно-правових актів проаналізовано систему правової допомоги, що функціонує в рамках Суду. Акцентовано увагу на категоріях адвокатів, які беруть участь у судочинстві, ролі професійних слідчих, консультантів та Секретаря у забезпеченні прав захисту.

Ключові слова: *Міжнародний кримінальний суд, Секретар, Секретаріат, Управління публічних адвокатів захисту, професійні слідчі, система юридичної допомоги, консультант.*

В статье в соответствии с положениями Римского статута Международного уголовного суда и его нормативно-правовыми актами проанализирована система правовой помощи, функционирующая в рамках Суда. Акцентировано внимание на категориях адвокатов, принимающих участие в суде-